

- Kitabevi, 1994.
- GÖZÜBÜYÜK Şeref, "Yönetim Yargı", 10. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1996.
- GÜVEN Turhan, "Yolsuzlukla Mücadelede Denetimin Rolü" Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı: 13, 1997.
- KENEŞ, Bülent, "Bir Denetim Mekanizması Olarak Ombudsman, Türkiye'deki İhtiyaçlara Ne Kadar Cevap Verebilir" Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı: 13, 1997.
- KUMAŞ Rahmi, "Parlamentonun Boyutları", Çağdaş yayınları, İstanbul, 1984.
- KUYAKSILALI, "Devlet Denetleme Kurulu" Türk İdare Dergisi, Yıl:66, Sayı: 405, Aralık 1994.
- KUZU Burhan, "Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat", 4. Baskı, Filiz kitapevi, İstanbul, 1994.
- ONAR Erdal, "Meclis Araştırması", AÜHF yayını; Ankara, 1977.
- ÖZBUDUN Ergun, "Türk Anayasa Hukuku", 4. Baskı, Yetkin yayınları; Ankara, 1995.
- ÖRNEK Acar, "Kamu Yönetimi", 2. Baskı, Meram yayıncılık; İstanbul, 1994.
- PICK Viktor J. , "Ombudsman ve Yönetimde Reform", Amme İdaresi Dergisi; Çev. (Turgay Ergun), Cilt: 19, sayı:4, Aralık- 1986.
- TEMİZEL Zekeriya, "Yurttaşın Yönetime Karşı Korunmasında Bir Başka Denetim Organı Ombudsman", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl:3, Sayı:13, 1997.
- TORTOP Nuri, "Yönetim Biliminin Temel İlkeleri" TODAİE, Ankara, 1990.

Dumlupınar Üniversitesi fmf & jğ Sosyal Bilimler Dergisi
Sayı: 5 ^ ^ d y Ha/iran 2001

BİREYSEL TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTLARIYLA YABANCILAŞMA

Özcan SEZER*

ÖZET

Yabancılaşma günümüz modern toplumunun en önemli sorunlarından birisidir. Kentleşme, sanayileşme ve modernleşme gibi oluşumlar, bireysel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla yabancılaşmaya etki etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde birçok düşünür tarafından ele alınan yabancılaşma kavramı günümüzde de önemli bir sorun olarak belirsizliğini korumaktadır. Teknolojik gelişmeler aynı zamanda toplumların üst kurumlarını, alt yapısını, sosyo-kültürel ve siyasal açılarından etkilemekte, bu durum insanlarda topluma ve siyasal yaşama uyum sağlamada zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Bunu sonucunda da toplumda, kuralsızlıklar, değer yitirimleri, anomi ve yabancılaşma olgusu yaşanmaktadır. Erich Kahler'e göre "insanın tarihi insanın yabancılaşmasının tarihi olarak yazılabilir" bu çalışmada da yabancılaşma bireysel, toplumsal ve siyasal boyutlarıyla ele alınacaktır.

ABSTRACT

Alienation is one of the most important problems of our modern day society. Factors such as urbanization, industrialization and modernization do affect alienation by their individual, societal and political dimensions. The concept of alienation which is tackled by many thinkers in the course of history, is still keeping its status as an uncertain problematic issue. Technological advances do cause social and political adaptation problems in people by affecting the infrastructure and substructure of the society. As a result of this, processes like, value erosion, anomy, normlessness and alienation do emerge

* PPU İ.İ.B.F Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

as surface end products. According to Erk Kahler "The history of mankind can be written as the history of alienation" Alienation, in this study also be taken into account from its individual, societal and political dimensions.

BİREYSEL, TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTLARIYLA YABANCILAŞMA

1. YABANCILAŞMA KAVRAMI

Kökeni antik döneme kadar uzanan yabancılaşma olgusu, içinde yaşadığımız dünyada ve çeşitli toplum düzenlerinde insanlığın yaşadığı yaygın bir hastalık olmaya devam etmektedir. Felsefe, sosyoloji, psikoloji, ve iktisadi doktrinde geniş ölçüde ele alınmış olmasına rağmen; kavramsal olarak belirsizlikler içeren "yabancılaşma" olgusu, çözüm bekleyen bir sorun olarak, halen güncelliğini korumaktadır.¹

Yabancılaşma; genel düzeyde bireylerin varolan yapılara (toplumsal kurumlar) bağlı beklentiler, değerler, kurallar ve ilişkilerden uzaklaşmasıdır. Bireysel düzeyde ise, bu süreçlerin, bireylerin denetimden çıktığına ilişkin deneyim, ya da deneyimsel kayıp duygusudur.²

2. YABANCILAŞMANIN TARİHSEL SÜRECİ

Yabancılaşma kavramını sosyo-psikolojik bir olgu olarak birçok düşünür farklı şekillerde ele almış ve yorumlamışlardır. Yabancılaşma kavramı özellikle yeni dünya düzeninin bir kez daha altüst ettiği çağımızda, gündelik dile yerleşen bir kavram olmuştur ve toplumun yabancılaşması, kültürün yabancılaşması, kuşaklar arası yabancılaşma, dinin yabancılaşması, siyasetin yabancılaşması, insanın kendine yabancılaşması ve daha birçok şekilde ifade edile gelmiştir. Bütün bu yabancılaşma şekilleri özellikle sanayi toplumuna geçişle birlikte ortaya çıkmış, 21.yüzyılda küreselleşme olgusuyla birlikte kendini daha çok hissettirmeye başlamıştır. Erich Kahler'e göre ise "İnsanın tarihi insanın yabancılaşmasının tarihi olarak yazılabilir."³

Yabancılaşma kavramını felsefe alanına ilk kez Hegel sokmuştur. Politik kavramlar alanına ilk dahil eden düşünür ise Rousseau'dur. " Marcuse yabancılaşmayı, bireylerin kendi bilinç ve yaratıcı güçlerine, birbirlerine ve kolektif insansal özlere yabancılaşması ve kendileri üzerinde hakimiyet kurmuş olan, insanı insanlığından uzaklaştıran güçlerin tutsağı haline gelmesi; bireylerin yabancılaşmış varlıklarınca yutulması olarak ele alınmaktadır."⁴

¹ Hüseyin AKYILDIZ, Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma, Süleyman Demirel Ün. İkt. ve İdari Bilimler Fak. Dergisi, Yıl:1998, sayı:3, s. 163.

² Türker, ALKAN.-Doğu, ERGİL: Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980, s.24.

³ Temel, DEMİRER,- Sibel, ÖZBUDUN, : Yabancılaşma, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998, 5.39.

Yabancılaşmanın ilk çıkış noktası Marx'dır. Marx iş yapma esnasında, insan obje ile kendisi arasında bir ilişki kurmuştur. Bununla birlikte insan işle özdeşleşmemektedir.⁵ ve insan emeğe yabancılaşmaktadır. Böylece yabancılaşma kavramı tarihsel gelişim süreci içerisinde daha çok Marx'ın yaklaşımı olan "emeğin yabancılaşması" kavramıyla yazın literatürüne girmiştir.

3. YABANCILAŞMAYA İLİŞKİN İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER

Yabancılaşma konusunda çalışanların tümü, onun bir davranış türü değil bir eğilim olduğu savını benimsemişlerdir. Çünkü en fazla yabancılaşanların bile, başka bir ortamda eyleme dönüştürülebilir eğilimlerinin, tercihlerinin bulunduğu saptanmıştır.⁶

Yabancılaşma kavramının kökenine indiğimizde, kavramın daha çok dinsel anlamda kullanıldığını görmekteyiz. Romalılarda yabancılaşma kavramı daha çok dinsel anlamda yani insanın Tanrıdan ayrılması olarak görülmüştür. "Plolinos'un sisteminde, yabancılaşma, ruhun daha alt bir varlık biçiminden, yani kendi varoluşundan sıyrılarak, her şeyin kaynağı olan "bir ve tek" ile bütünleşmesi halini tanımlamaktadır."⁷

Yabancılaşma kavramının öncelikle dinsel içerikli olarak kullanıldığını görüyoruz. 18. ve 19. yüzyılda ise yabancılaşma kavramı üzerine bilimsel olarak eğilinmeye başlandığını söyleyebiliriz. Bu yüzyılın düşünürleri yaşadıkları çağın katı, boş, amaçsız ve ruhsuz bir çağ olmasından yakınıyorlardı. Spinoza, Goethe, Shiller, Fichte, Feurbach, Hegel, Marx'dan bu yana varoluşçular hep aynı temayı vurgulamışlardır. Bu noktada sanayi devriminden sonraki gelişmelerin ve ulus devletlerin ortaya çıkışından sonra meydana gelen gelişmelerinde etkili olduğunu ifade edebiliriz.

Yabancılaşma kavramını ilk olarak belirginleştiren Hegel olmuştur. Ona göre insanlık tarihi aynı zamanda insanoğlunun yabancılaşmasının tarihidir.⁸ Marx'ta Hegel'in paralelinde gitmiş ve ona göre de insanlık tarihi, insan varlığının giderek gelişmesi, ama aynı zamanda giderek yabancılaşması anlamına gelmektedir. Marx için yabancılaşma, insanın çevresine sahip ve egemen olamamasından ziyade, çevrenin doğanın, diğer insanların ve hatta bizzat kendisinin kendi öz varlığına yabancı kalmaları demektir. Bunlar,

⁵ Renat. ZAHER, Sömürgecilik ve Yabancılaşma, Çer. (Bayram Doktor), İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, s.20.

⁶ Doğu, ERGİL.Yabancılaşma ve Siyasal Katılma, Olguç Yayınevi, Ankara, 1980, s.103.

⁷ Temci. DEMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.e., s. 10.

⁸ Barlas. TOLAN, Çiğdem Topkının Buzlunu: Anomi ve Yabancılaşma, A.İ.T.İ.A. Yayın, 2.Baskı, Ankara, 1981, s. 145.

kendisi tarafından yaratılmış olsalar bile onun üstünde ve ona karşı olan nesnelendir. Yabancılaşmış insan dış dünyayı ve kendi varlığını, nesnesinden farklılaşmış özne gibi pasif olarak seyretmekle yetinir.⁹ Marx yabancılaşmayı felsefi kökenlerinden ayırıp, somut gerçekler düzeyinde açıklama içerisine girmiştir.

Hegel'de ise yabancılaşma "mutlak ruhun" yabancılaşması üzerine kurulmuştur. Diyalektik süreç içerisinde mutlak ruhun hareketi, bir yabancılaşma ve yabancılaşmadan kurtulma hareketidir. Hegelci yabancılaşma anlayışında, yabancılaşma marazi değil, doğal bir durumdur. Doğa, insan ve toplum varolduğu, yabancılaşma da varolacaktır.¹⁰

Yabancılaşma kavramı ile ilgilenen bir başka düşünür Feuerbach'da Hegel'in paralelinde yabancılaşma kavramına yaklaşmış ve Tanrı ile insan arasındaki ilişkiler açısından kavramı irdelemiştir. İnsanın kendi özünü, insan olarak kavraması gerektiğini ve bu yolla yabancılaşmanın aşılacağını belirtmektedir.

Sosyoloji biliminin kurucularından biri olarak kabul edilen Durkheim ise yabancılaşma kavramını daha çok toplumsal içerikli bir olgu olarak ele almıştır. Anomi kavramı ile yabancılaşma kavramını ilişkilendirmeye çalışmıştır.

Durkheim insanın refah, lüks ya da konfor gereksinmelerini sınırlayacak organik ya da psikolojik donanımlardan yoksun olduğunu, bireyin tutkularının yalnızca bireyin dışında ve onun tarafından adil ve meşru kabul edilen bir yetkiyle sınırlanabileceğini savunur. Ona göre bireyin üstünde olan, yetkisini kabul edebileceği tek ahlaksal güç toplumdur.¹¹

Durkheim toplumsal bozulma üzerinde durmaktadır. Ona göre toplum bir buhran ya da ani bir zenginleşmeyle sarsıldığında, toplumun bireyin tutkularını üzerindeki denetimi azalır, denetim mekanizmaları bireylerin gözünde meşruiyetlerini yitirirler. Ani toplumsal zenginleşme ya da yoksullaşma anlarında bireylerin toplumsal olarak biçimlenmiş özdenetim yetileri yetersizleşir; dengeler bozulur. Durkheim düzen bozumu ya da anomiyi tutkuların tam da daha disiplinli olmaları gereken bir anda daha az disiplinli olması olarak tanımlamaktadır. Anomi tanımı ampirik sosyolojide yabancılaşmanın temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir.¹²

⁹ Barlas TOLAN, Çağdaş Toplumun Bunalımı, s. 142.

¹⁰ Barlas TOLAN, Toplum Bilimlerine Giriş, 4. Baskı, Murat-Adım Yayıncılık, Ankara, 1996, s. 284-285.

¹¹ Temel DEMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.e., s.27.

¹² Temel DEMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.e., s.27-28.

George Simmel yabancılaşmaya ilişkin olarak, "modern yaşamın derin sorunları bireyin, boğucu toplumsal kuvvetler, tarihsel miras, dış kültür ve yaşam tekniği karşısında varoluşunun özerkliğini ve bireyselliğini koruma savından" kaynaklanmaktadır demektedir. Simmel'e göre mekanize üretim ve kitlesel tüketim bireysel kültürün atrofisine ve nesnel kültürün hipertrofisine katkıda bulunmaktadır. Bu gelişme de insanlar arası ilişkileri etkilemektedir. Simmel yabancılaşmanın para ekonomisine dayalı modern kültürün gelişmesinin kaçınılmaz sonucu olduğunu vurgular. Buna ise "kültürün trajedisi" demektedir.¹³

Erich Fromm ve Herbert Marcuse ise modern sanayileşmiş topluma yönelerek yabancılaşma kavramını açıklamaya çalışmışlardır. Fromm'a göre günümüz toplumunda küçük veya büyük memur, satıcı, esnaf veya tüccar, özellikle hizmetler sektöründe çalışanların hemen tümüne yakını nitelikli işçilerden çok daha büyük bir yabancılaşma içerisinde yaşamaktadırlar. Marcuse de çağdaş kapitalist toplumu irdelemiştir ve işçi sınıfının Marx'ın beklediği doğrultuda yabancılaşmayı sona erdirebilecek güç olmaktan artık uzaklaşmış olduğunu vurgular.

Yabancılaşma kavramını kurumsal düzeyde açıklığa kavuşturup, görgül araştırmalarla ölçülebilir boyutlara indirebilme çabasını gerçekleştiren Melvin Seeman olmuştur. Seeman yabancılaşmanın beş ayrı boyutunu belirlemiştir.

3.1. BİREYSEL, TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTLARIYLA YABANCILAŞMA

Yabancılaşma bireysel, toplumsal ve siyasal sürecin birlikte ortaya çıkardıkları bir olgudur. Altı yüzyıldır kullanılan gelen bir sözcük olan "alienation" [14.vv.da](#), daha çok, dinsel anlamıdır. Tanrı ile ilişkilerin kopması ya da koparılması anlamına gelmektedir. Günümüzde, insanın toplumuyla, çevresiyle, dünyayla ilişkilerin olumsuzluğunu anlatmak için kullanılmaktadır.

Sosyal bilimlerde, ne olduğu belirsiz, anlaşılması zor bir durum bir çalışma alanı, çağdaş yaşamın popüler bir analizi olmasına karşın yabancılaşma kavramı, belirsiz bir kavram oluşunu sürdürmektedir. Yabancılaşmaya ilişkin ortak olan birtakım belirlemeler vardır:¹⁴

¹³ Temel DEMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.e., s.29-30.

¹⁴ www.Britannica.com.

1) Güçsüzlük (Powerlessness): insanın kendi alın yazgısını kontrol altına alamadığını hissetmesi fakat, birtakım dışsal yani, temsilciler, kader, şans veya kurumsal düzenlemeler tarafından alın yazgısının belirlenmesi. 2) Anlamsızlık (Meaningless): Anlaşılabilirliğin azalması veya hayatı amaçsız olarak genellemek, bilgi alanının dışında oluşanlara bir anlam verememek. 3) Kuralsızlık (Normlessness): Sosyal kuralları yerine getirirken bu kuralları paylaşma taahhüdünün azalışı, bundan dolayı toplumsal kurallardan yaygın sapma, güvensizlik, bireysel rekabetteki denetimsizlik v.b. 4) Kültürel Yabancılaşma: toplumdaki varolan değerlerin kaldırılması. (Örneğin, geleneksel kurumlara karşı entelektüel veya öğrenci ayaklanması) 5) Sosyal Tecrit: Sosyal ilişkilerin dışında bırakılma ya da yalnızlık duygusu. (Örneğin, grup üyelerinin azınlığı arasında) 6) Kendinden uzaklaşma; tanımlanması en güç olan kavram. Bunun tespitinin yolu dışarıdan bireyin gözlenmesidir,

Gerçekte toplumsal yalnızlığın yabancılaşmaya dönüşmesi, bireyin kişiliğinden veya diğer özgül koşullardan değil, ancak genel ve kapsamlı bir toplumsal süreçten kaynaklanabilir. Toplumsal yapının ufalanması yalnızlığı toplum içerisinde yaygınlaştırdığı, ve toplumsal koşullar bireyin toplumsal ilişkilerini geliştirmesini engelleyerek kökleştirdiği durumlarda yabancılaşmadan söz etmek mümkün olacaktır.¹³

Kendine has kişilik ve maneviyat bulma ve geliştirme imkansızlığı dolayısıyla yabancılaşma daima yerine göre ekonomik, yerine göre entelektüel görünümler arz eder. Sömürge ideolojisi ile sıkı ilişkiye giren gruplarda yabancılaşma açık psikik çatışmalarla ortaya çıkar: Değişime uğramış insanlarda alienasyon tamamıyla entelektüel niteliktedir.¹⁴

Marx'ın kilit kavramı olan yabancılaşma, yalnızca ekonomik, toplumsal veya siyasal ilişkilerdeki bir bozulmanın ürünü ya da sonucu değildir. Yabancılaşma aksine bütün bu ilişkilerdeki bozukluk ve aksamaların sonucunda insanın kendi özüne ters düşmesidir.¹⁵

3.2.YABANCILAŞMANIN BİREYSEL BOYUTU

Bireysel psikolojik bir süreç olan yabancılaşma olgusunun iki temel boyutu mevcuttur. Bunlardan birincisi bireyin özü; diğeri ise bireyin yaşam sürecinde gerçekleştirdiği varlığı. İnsanın özü nedir? İnsanın özü nasıl çarpıtılarak dönüşmektedir? İşte bu sürecin ve bu süreçte etki eden dinamiklerin açıklığa kavuşturulabilir ya da kavuşturulamaz boyutları yabancılaşma olgusunun belirlilik ya da belirsizlik alanlarını ortaya koymaktadır.¹⁶

¹³ Önder ŞENYAPILI, Toplum ve İletişim, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s.27-28.

¹⁴ Renal ZAHIER, a.g.e., s.26.

¹⁵ Bartas TOLAN, Çağdaş Toplumun Bunalımı, s.177.

¹⁶ AKYILDIZ, a.g.e., s. 167.

Ö. SEZER / BİREYSEL TOPLUMSAL VE SİYASAL BOYUTLARIYLA YABANCILAŞMA 7

Yabancılaşma kavramı tedrici bir değişimin eseri değildir. Yabancılaşma keskin bir farklılaşmanın başkalaşmanın aşmasıdır. Kişi, eğer geçmişe ait kültürel birikimden habersiz olur, kişi, hayata ait yorum ve kavramlarını, rüzgârın yönüne göre kazanırsa, yabancılaşmanın uygun zeminine düşmüş demektir.¹⁹

Toplumlarda haberleşme ağının genişlemesi sonucu doğan etkiyle bunlardan etkilenen bireyler suni olarak bir yabancılaşma örneği ortaya koyabilirler. Bunu yaparken de çağdaşlaşma ve modernleşmenin sonucu olarak kabul ederler.²⁰ Pek çok sosyolog, toplumsal kurallara aşın bir biçimde uymayı, modern toplumdaki yabancılaşmanın başka belirtilerinden biri olarak değerlendirebilir, öyle ki reklamlar, moda ve kitle haberleşme araçlarının güdümündeki kamu oyu, bireye gerçek seçeneklerin bulunmadığı çok küçük bir bağımsız ve özerk alan bırakmış, yaşam biçimi ve davranışlarını doğrudan belirlemeye başlamıştır.²¹

Bireysel süreçte yabancılaşmayla ilk ilgilenenlerden biri de Freud olmuştur. Freud insanın yanılsamalı bir bilincinin olduğunu ifade etmekte ve insanın kendi özgür iradesine göre eylemde bulunduğu yanılsamasını gerçekmiş gibi algılamak ve göstermek için ussal nedenler bulunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bu yanılsamalı bilincin içeriğinde de insan gizlice tutsak etmiş etkenlerin doğrultusunda ortaya çıkan olgu, insana yabancılaşmış bir yaşam biçimidir.²²

Freud ruhsal bozuklukları da "id" ve "ego" bir başka ifadeyle, içgüdüsel isteklerle gerçek istekler arasında uygun dengeyi bulamamakta görmektedir. Ona göre ruhsal bozukluk, çocukluk istek ve düşlemlerinin yetişkin benini boğmuş olduğu ve bu yüzden iki dünya arasında artık uzlaşmanın bulunmadığı bir bozukluk biçimidir. Bu bağlamda Freud'un yaklaşımına göre yabancılaşmanın nedeni bireysel ruh hastalıklarıdır.²³

Genel olarak düşündüğümüzde insan aktivitesinin ürünleri nesnel varlık olarak toplumda işlevsel olmaya başladıklarında yabancılaşırlar, aksi halde onların üreticileri bu durumu önceden tahmin etmemektedir. Fakat üretici her ne kadar kendi kendine olsa da işi yapan kişi kendi kendine yabancılaşmaya maruz kalmaz. Bunda da iki boyut vardır: Birincisi; insan

¹⁹ Naci BOSTANCI, Kültür ve Değişim, Ankara, 1995, s. 116.

²⁰ Mustafa ERKAL, Sosyoloji(Toplumbilim), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986, s.300-301.

²¹ ŞENYAPILI, a.g.e., s.27.

²² AKYILDIZ, a.g.e., s. 168.

²³ AK YILDIZ, a.g.e., s. 168.

çalışma ekonomisi şartlarını göz önüne aldığımız zaman bir mal olarak nitelenir ve bu anlamda o malın yabancılaşmasının genel kanunlarına tabi olur. İkincisi; kişi yabancılaşması insan aktivitesinin ürünlerine karşı olarak kendinin yabancılaşması gibi algılanmaktadır.²⁴

Bireysel süreçte yabancılaşma kavramı üzerinde en çok duran ve bu noktada sınıflandırmaya giden Seeman olmuştur. Seeman sadece yabancılaşma üzerinde değil anomi kavramı üzerinde de durmaktadır. Ayrıca yabancılaşma kavramını değer yargılarından bağımsız bir hale getirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü "Seeman'a göre yabancılaşmadan söz etmek için ille de sosyalist olmak gerekmez. Seeman böylece amacının sosyoloji ve sosyal psikoloji literatüründeki doyumsuzluk, güçsüzlük, yalnızlık gibi toplumsal kökenli duygusal sorunlara ilişkin kavramlardan hareketle, bir sınıflandırma yapmak olduğunu söyler."²⁵

Seeman'ın bireyin kendini algılaması ve davranışları açısından oluşturduğu yabancılaşma kategorileri şunlardır:

1- Güçsüzlük: Seeman'a göre yabancılaşma tiplerinden ilki güçsüzlüktür. Güçsüzlük tabiri Marksist bir görüşü ifade etmektedir. İşçiler, karar verme mekanizmasını ellerinde tuttukları için, kendi işlerine ve iş vasıtalarına yabancılaşırlar. Bu şekilde insan kendi iş vasıtalarına hükmetme gücünden soyutlandığı ve kendisini bir vasıla karakterine büründüğü için iş çevresine yabancılaşmış olur. Bu olaylar insanın insana yabancılaşması ile devam eder. İnsanlardan bir kısmı vasıtalara hükmetme şansına sahipken, bir kısmı da vasıta olmaktan kurtulamazlar.²⁶

Güçsüzlük duygusu en basit ifadeyle, bireyin yalnız başına bir şey yapamayacağı, başaramayacağı duygusu olarak tanımlanabilir.²⁷

Güçsüzlük olarak ifade edilen yabancılaşma gerçeğinde üç faktör göze çarpmaktadır. Bunlar:²⁸

- Bireyin kısmen kontrol edebildiği, kısmen de kontrol edemediği dış alem (objektif durum ve şartlar)
- Objektif şartları değiştirme hususunda bireyin kognisyonunda yer eden sübjektif hüküm (ferdin beklentileri)
- Bireyin, kontrol edemediği objektif şartlar ile kontrol etme hakkına sahip olduğu hususundaki beklentileri arasında tezattan ibarettir.

²⁴ İsmail DOĞAN, *İletişim ve Yabancılaşma (Yazılı Kültürümüzde İktler)*, İmaj Yayınları, Ankara, 1997, s.7-8

²⁵ Barış TOLAN, *Toplum Bilimlerine Giriş*, s.302

²⁶ Aminn KURTKAN, *Genel Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.S.301.

²⁷ Barış TOLAN, *Toplum Bilimlerine Giriş*, a.g.e., 303.

²⁸ Aminn KURTKAN, a.g.e.,302.

Tek bir bireyin beklentileri ile objektif durumdan fiilen ekle ettikleri arasında büyük bir açık varsa o kişinin psikolojisinde çok farklı sonuçlar doğabilir. Duygusuzlaşma, otoriterleşme, benzeme gayreti, insanların amaçlarını alaya alma, siyasi ilgisizlik ve siyasi aşırı ilgi, kendi içine kapanma, psikoz, geri çekilme ve intihar gibi vak'alar tek birey açısından ele alındığı zaman psikolojinin ve buna bağlı bilimlerin konusuna girer. Fakat bu olaylar yaygınlaştığı zaman bu objektif şartlarla bunlar arasındaki korelasyon ölçme işlemi artık psikolojinin alanına giren bir işlem olmaktan çıkarak sosyal psikolojiyi ilgilendirir.²⁹

2- Anlamsızlık: anomide olduğu gibi bireyin neye, hangi genel doğrulara inanacağını ve bağlanacağını bilememesi halidir. Bireysel karar verme sürecinde, bireyin kendi doğrularından hiçbirinin genel toplumsal doğrularla çakışmaması, bu duygunun en yüksek bir düzeyde oluştuğunu gösterir. Gerçekte anlamsızlık duygusu bireylerin toplumu ve çevresinde olup bitenleri anlayamama durumudur.³⁰

Anlamsızlık denilen yabancılaşma şekli anlam olarak nitelendirilen hedefin tek tarafı bir karaktere sahip olması gerçeğidir. Öyle ki bütün gerçeklerdeki teklifi ve bütünlüğü belirten ortak bir temelden mahrum olan zihinler neye inanacaklarını bilememenin verdiği bir anlamsızlık girdabına sürüklenmişlerdir. Çünkü Seeman'a göre " ne zaman birey, neye inanması gerektiği hususunda kesin fikirden mahrum durumdaysa, ne zaman karar alma bakımından bireyin karara ulaşmasında, asgari standartlar bir araya gelemiyorsa anlamsızlık şeklindeki yabancılaşmanın yüksek seviyede olduğunu ifade edebiliriz."³¹

Gerçekten anlamsızlık duygusu teknolojinin gelişmesi artık sanayi toplumunu geride bırakıp, bilgi toplumuna geçtiğimiz günümüzde bütün bireylerde görülen sosyo-psikolojik bir olgudur. İşlevsel akılcılıktaki arlısın da etkisiyle bireylerin bir konu üzerinde seçim yapmasını oldukça olanaksızlaştırmıştır. Toplumsal ve bireysel süreçten siyasal sürece de yansıyan anlamsızlık duygusu bireyleri yönetime ve siyasal iktidara yabancılaştırmıştır. Gerçekten anlam arayışı karşımıza felsefi bir sorun olarak çıkmaktadır. İlkçağlardan beri insanlar her konu üzerinde bir anlam arayışı içerisine girmişler ve bu arayış insanın yaşamı süresince de devam etmiş ve devam edecek olan bir arayıştır.

3- Normsuzluk: Seeman yabancılaşmaya getirdiği bu ölçütü, purkheim'in anomi betimlemesine dayandırır. Kolektif standartların

²⁹ Aminn KURTKAN, a.g.e., s.303.

³⁰ Barış TOLAN, a.g.e., s.303.

³¹ Aminn KURTKAN, a.g.e., s.305.

disipline edici etkisi zaafa uğradığında ve kültürel olarak öngörülmuş hedeflerin elde edilebilmeleri için gerekli amaçlarla örtüşmediği durumlarda anomi ve normsuzluğun, kültürel bakımdan meşru olsun olmasın, teknik bakımdan en etkili işlemin, kurumsal olarak öngörülen davranışın yerini alacağı ölçüde gelişeceğini söyleyen Seeman, normsuzluğun anlamsızlık ve güçsüzlük durumuyla ilintili olduğunu belirtir. Seeman'a göre, normsuzluk, beklentilerin, birey açısından verili hedeflere ulaşmada toplumsal olarak onaylanmayan davranışları gerektirecek ölçüde yüksek olduğu bir duruma gönderme yapmaktadır.²²

Sosyal normların toplumda gücünü kaybettiği, yani ferдин davranışları üzerindeki etkisini kaybettiği zaman anomi ortaya çıkmaktadır. Yabancı sosyoloji literatüründeki normsuzluk fikri sosyal şartları, hem de insan ruhunun eseri olan yaygınlaşmış davranış şekillerini kapsayacak ölçüde aşırı genişletilmesi, zaman zaman eleştirilmektedir. Yine batılı sosyologların bazılarına göre de insan davranışlarının önceden bilinebildiği ölçüde bireysel değerlerle toplumsal ödüller arasında ki zıtlığı gören insanlar, bunun kaynağını sosyal yapıda bulurlar. Bu da topluma yabancılaşma sonucunu doğurmuştur. Tezadı kaynağını kendinde görenler ise mistisizme yönelmeği tercih etmişlerdir. Batı dünyasına baktığımız zaman, kültürlerinin temelinde hiçbir birleştiricilik özelliği bulunmayan birey, kendi beklentileri ile objektif alemin şartları arasında tezadı gördüğünde ya ihtilalci olup cemiyetteki düzeni kökünden kaldırmaya çalışmış, ya da mistisizme yönelerek kendi iç alemine dalmayı tercih etmiştir. Her iki durumda da bireyin zihninde iç ve dış alem arasında bir yabancılaşma vardır.²³

4- Tecrit Edilme Duygusu (Soyutlanma): yalıtılmış anlamdaki yabancılaşmışlığı, verili bir toplumda tipik olarak yüksek sayılan inanç ya da hedeflere düşük ödül değeri vermeye tanımlayan Seeman, bunun genelde aydınların durumunu betimlemede kullanıldığını, aydınların popüler kültürel standartlardan kopukluğuna işaret ettiğini belirtmektedir.²⁴

Tecrit edilme duygusu genel olarak toplumsal yalnızlık duygusu olarak ifade edilir. "Bürokratik bir yapı içerisinde üretim ilişkilerinin anonim niteliği, otomasyonun geliştiği fabrikada işçilerin birbirleri ile ilişkilerinin azlığı"²⁵

Tecrit edilme batılı kaynaklarda, kültüre yenilik getirmek isteyen bireyleri toplumun anlamayarak, bireyin toplumdan soyutlanması hadisесidir.

²² Temel DEMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.e. s.40-41.

²³ Amiran KURTKAN, a.g.c. s.306.

²⁴ Temel DEMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.c. s.41.

²⁵ Barış TOLAN, Çağdaş Toplumun., s.187. Amiran KURTKAN, a.g.e., s.307.

Bu soyutlanma durumu, bireyin yaygın olan kültüre adeta zorla hapsedilmesi sonucu ortaya çıkan durumdur. Yabancılaşma kavramı soyutlanma olarak ele alındığı zaman üzerinde önemle durulması gereken hususlar vardır.²⁶

İlk olarak, bütün kültürlerin zamanla aşarak değişime uğramaktadır. Değişme, birtakım öncülerin kültür unsurlarından bazıları değişen şartları da göz önünde bulundurarak yeniden şekillendirmek gibi bir istek içerisine girmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda, yeni faktörlerin değişen şartlara göre yeniden ele alınmasının toplumda genel kabul görmesi durumunda, öncüler değil, fakat bu yeniliğe ayak uyduramayanlar soyutlanmış duruma düşebilirler.

İkinci olarak, yeniliğin niteliği üzerinde durmak gerekir. Eğer bir toplumda yenilik olarak birtakım olumsuz alışkanlıkların yaygınlaşmaması için çalışıldığını varsaydıysak, bu durumda toplumdan kimi, neye göre soyutlayacağız? Bu da üzerinde durulması gereken bir konudur.

5- Kendine Yabancılaşma: Seeman'a göre yabancılaşmanın son yorumu kendine yabancılaşmadır. Ona göre kendine yabancılaşmak, toplumun koşullarının farkı olması durumunda olabileceğinden daha az bir şey olmaktadır. Güvensizlik, görünüşlere bağlılık, konformizm. Ve çalışma sürecine yabancılaşmayla bağlantılıdır, "yabancılaşma bu bağlamda, verili davranışın beklenen gelecek ödüllere bağımlılığı olarak tanımlanabilir. Bu açıdan, kendine yabancılaşma, bireyin kendini ödüllendirici bir faaliyet bulamayışıdır."²⁷

İnsanın, insan cinsine, toplumun, topluma yabancılaşması sonucu kendine, kendi cinsine yabancılaşma tipini meydana getirmektedir. İnsanlar kendi menfaatleri için bir başka insan kullanabiliyorlarsa, toplumlar yine menfaatleri gereği bir başka toplumu kullanabiliyor ve araç haline getirebiliyorsa bu davranışları kendine yabancılaşmanın tipik bir örneği olarak ifade edebilir.²⁸

Bu tür yabancılaşmanın önlenilmesinde en geçerli ve objektif-siyasi düzen demokrasidir. Fakat, insanın psikolojisinde demokratik ruh ve bunu sağlayan fikirler manzumesi yer etmemişse, bu düzen çoğunluğun azınlığı ezdiği bir sistem haline gelebilir.²⁹

Tolan, Seeman'ın yabancılaşma ile ilgili sınıflandırmasında "kendine yabancılaşma" ve "güçsüzlük duygusu" kategorilerini daha çok

²⁶ Amiran KURTKAN, a.g.c. s.307.

²⁷ Temel DEMİRER, Sibel ÖZBUDUN, a.g.c. s.41.

²⁸ Amiran KURTKAN, a.g.e. s.308.

²⁹ Amiran KURTKAN, a.g.e. s.308.

Marksist sorunsala fazla yabancı olmayan kavramlar olarak belirtirken, "normsuzluk" ve "anlamsızlık" duygusunu da anomi sorunsalına yaklaştırmaktadır. Tecrit duygusunun ise her iki sorunsal çerçevesinde düşünülebileceğini belirtmektedir.⁴⁰

Seeman ortaya koyduğu yabancılaşma kategorilerini birtakım araştırma ve çalışmalarda kullanmıştır. Bunlardan birinde daha önce Amerikalı işçiler üzerinde uyguladığı bir araştırmayı, 1968 olaytan öncesinde Fransız işçilerine uygulamış ve özellikle "güçsüzlük duygusu" ile siyasal ilgi, örgütsel katılma ve siyasal aşırılık arasındaki karşılıklı ilişkileri irdelemiştir. Bu dönemde bir sanayi toplumu olan Fransa 'da, özellikle siyasal ilgi ve bilinç düzeyinin gelişmesine karşılık, siyasal katılmanın ve bireylerin toplumsal süreçlerde ve yapılardaki kontrol yetkilerinin kısıtlı olması, temel sorun olarak ortaya çıkmıştır.⁴¹

3.3. YABANCILAŞMANIN TOPLUMSAL BOYUTU

Yabancılaşma bireyin toplumsal süreç içerisinde yaşadığı psikolojik bir durumdur. Bu nedenle bireysel gerçekleşmede toplumsal sürecin oynadığı rolün açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir. "Toplum karşısındaki yabancılaşmadan söz edildiğinde vurgulanacak olan nokta insanın kendi toplumsal ilişkilerini denetleme ve yönetme gücünden yoksun olmasıdır"⁴²

Freud'a göre insan tabiatı kötü ve vahşidir. Toplum insanı ehlileştirilmeye ve uygarlaştırmaya çalışır. Bu açıdan uygarlık ile baskı; dolayısıyla yabancılaşma arasında doğru orantı vardır. Ancak yeni Freudçulara göre, insan tabiatı kötü değildir. Toplumsal bir varlık olan insan, doğası gereği gelişmek, kendini gerçekleştirmek istemektedir. İnsan bunları yapma imkanına ulaşamayınca kötü denen şey o zaman ortaya çıkmaktadır.⁴³

Bir toplumsal varlık olan birey, kendi kendini belirlemede sınırsız bir güce sahip olduğu duygusu ile tam bir güçsüzlük duygusu arasında bocalayıp durmaktadır. Uygarlığın içerisindeki bu ve benzeri çelişen unsurlar, yabancılaşmış kişinin birbiriyle uzlaştırmaya çalıştığı, ancak, bir türlü tatmin edici çözüm yolu bulamadığı çatışmalardır. Bu çatışmaları şiddetli şekilde yaşayanlar; özellikle çocukluk yaşantılarında bu gibi çatışmaların etkisini şiddetle duymuş olanlar; bunun sonucu bu güçlükleri aşamayanlar; ya da kişiliklerinden çok şey yitirerek çıkabilenler yabancılaşmışlardır. ⁴⁴

⁴⁰ Barlas TOLAN, *Toplumbilimlerine Giriş*, s.303.

⁴¹ Barlas TOLAN, *Toplum Bilimlerine Giriş*, s.304.

⁴² Önder ŞENYAPTI, a.g.e., s.28.

⁴³ Hüseyin AKYILDIZ, a.g.e., s.173.

⁴⁴ Hüseyin AK YILDIZ, a.g.e., s.173.

Toplumsal süreçte bireyi toplumdan izole eden bir başka süreçte "modernizasyon" olmuştur. Modernizasyon batı dünyasında oluşan teknoloji ile birlikte gelişen bir olgudur. Geleneksel toplumun kurumlarını yıkarak, yerine yeni kurumlar oluşturmuş ve bunlar aracılığıyla topluma egemen olmuştur. Kendine özgü, geleneksel toplumun bilinç yapılarından ve kavramlarından farklı olarak birtakım yeni yapılanma ve anlayış getiren modernizasyon olayı, geleneksel toplum yapısını değiştirmiştir. Bu durum, kendisiyle, doğasıyla, toplumu ile uyum halinde olan insanı giderek yalnızlaşan ve kendisine, çevresine, kültürüne yabancılaşan bir varlık haline getirmiştir.

Özellikle teknolojik imkanların, eğitim ve iş imkanlarının kentlerde yoğunlaşmasıyla birlikte, kentlere göç eden kitleler, kente geldiklerinde yalnızlık duygusu içerisinde girmişler, daha önceki cemaat bağları çözülmüştür, "kentlerde yalnızlaşan bireylerin geliştirmiş oldukları cemaatsel ilişkilerin hoşgörüsüzlüğü ve toplumsal doyumsuzluğu ortaya çıkardığı görülmektedir. Yeni mekanlarda yeni ilişkiler ve yaşam biçimi, toplumsal ilişkileri zorlaştırdığı gibi, bireylerin yalnızlaşmasına, yabancılaşmasına, hatta apolitikleşmesine yol açmaktadır. Kente kırdan göç ederek gelen insanlar, kent ortamında daha önce hiç tanımadıkları kişilerle daha sık karşılaşmakta, etkileşime girmektedirler. Bu karşılaşmalar, Goffman'ın "uygar ilgisizlik" adlandırdığı davranışla betimlenebilir. Aslında uygar ilgisizlik yabancılaşmadan başka bir şey değildir."⁴⁵

Modern toplumda birey geleneksel toplumdaki durumuna göre daha özgür durumdadır. Çevre baskısından daha az etkilenir. Ancak taşınmış olduğu amaçtan emin değildir ve büyük huzursuzluk zamanlarında amacı liderlerin yararına olmak üzere özgürlüğünü bırakmayı göze alır. Hızlı bir sosyal değişme geçiren toplumların fertlerine has olan kimlik yitirmenin anlamı budur. Modern çevre, toplumu atomlarına bölme eğilimindedir. Bu durum, bireyleri topluluğa bağlılık duygusundan yoksun bırakır.⁴⁶

Modernliğin toplumları özgür kılma vasfı, en büyük etkisini insanları bireyselleştirme yolunda göstermiştir. İleri derecede bireyselleşmiş insanların toplumsallaşması için Modern toplumsal yapılar ihtiyaç duyulan içeriği temin etmişlerdir. Aynı zamanda modern toplum bireyselliğin ön plana çıktığı ideolojilerin ve ahlak sistemlerinin doğuşuna neden olmuştur, "yabancılaşma" ise bireyselleşme olayının bir benzeridir.⁴⁷

Toplumlar modernleştiççe, tam olarak ispatlanamamakla beraber, toplumları belirleyen patolojinin çeşitli şekillerinde yani, cinayet, suç,

⁴⁵ Gülgün TOSUN,-Tanju TOSUN, *Türkiye'de Kentleşme siyasal yapılanma ilişkisi*, Azme idaresi dergisi. Cilt: 28, sayı:4. Aralık 1995, s.50.

⁴⁶ Orhan TÜRKDOĞAN, *Değişme, Kültür, sosyal çözümme*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı İstanbul, 1988, s.78.

⁴⁷ Peter BERGER, -Brigitte BERGER- Hansfried KELLNER, "Modernleşme ve Bilinç" Çev. (Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s.218.

boşanma, intihar, akıl hastalığı gibi bir artış görülür. Bu eğilimin altında yatan neden şudur: bir yandan, en yakın çevre içinde bireyler arasında kurulan sıkı bağlar bireylerin milyonlarca kırsal kesimden kent bölgelerine doğru göç ettikçe gevşemekte, diğer yandan da geleneksel toplumlara özgü kurallara uygun davranılması ve yaptırımların etkinliği zayıflamaktadır. Genel anlamda ferdin bu yalnızlaştırılması yabancılaşma olmaktadır.⁴¹

Siyasal yabancılaşmaya giden süreçte toplumsal yabancılaşmanın öneminin iyi anlaşılması gerekmektedir. Yabancılaşma bireyde başlayan, toplumsal süreçte devam eden ve siyasal süreçte de ifadesini bulan önemli bir hadisedir.

Erich Fromm, yabancılaşma bağlamında özyapı ile toplumsal özyapı arasında önemli bir bağ kurmaktadır. Her toplum nesnel koşulların; yani üretim biçimlerinin zorunlu kıldığı belli biçimde yapısaldır. Bu çerçevede her toplum ancak kendi özyapısı içerisinde varolabilir. Toplumsal özyapı bireylerin çoğunda ortak baskı alanları yaratır. Fromm bu alanları bilinç dışı olarak belirtmektedir. Bireylerde bastırılmış ortak öğeler, toplumsal özyapının üyelerinin bilincine varmasına izin vermeyeceği içeriklerdir. Bu içeriklerin bilincine varılmasının engellenmesi bir yığın kurgunun kabul ettirilmesiyle kolaylaşmıştır. Bahsedilen bu kurgular birtakım ideolojilerdir. Bu ideolojiler insanlara, çocukluktan itibaren aile, okul, çeşitli öğretim kurumları, basın-yayın organları tarafından işlenir ve bu şekilde insanların beyinleri yıkanır ve insanlar tüm bunların kendi düşünce ve gözlemlerinin sonucu olduğunu sanırlar.⁴²

Bir topluluğun yerleşmiş kültürel yapısını değiştirmek ya da bir bireyin ideolojisini değiştirmek veya yönlendirmek oldukça güç bir hadisedir. " Bir topluluk üyelerinin geleneksel kültür değerlerinden kopabilmeleri için, bu değerlerin artık geçerliliğini yitirdiğinin ve başka birtakım değerlerin onlardan daha üstün olduğunun bilincini vermek gerekir. Bu olay karmaşık bir girişimdir. Böyle bir girişimin önderliğini, spontane önderler denilen, aydın, gazeteci, üniversite üyesi, siyaset adamı gibi kişiler yaparlar."⁴³

Toplumsal yabancılaşma sürecinde ilkeler ve ahlaki kurallar toplumsal bir matrise sahiptir, çoğunlukla toplum tarafından yayılırlar. Birey, kendisiyle, başkalarıyla ve çevresindeki dünyayla olan ilişkilerini düzenleyen bir grup, toplum ve bir kültür içerisinde yaşar. Duygulan, istek ve düşünceleri, konuşma yetisi, gerçeği algılayışı, gerçekliğin ne olduğuna dair kendisinin oluşturduğu gerçeklik kavramı, çoğu zaman toplumun değer yaklaşım siste

⁴¹ Orhan TÜKDOĞAN, a.g.e., 78.

⁴² Hüseyin AKYILDIZ, a.g.e., s.173-174.

⁴³ Maurice DUVEROER, *Siyaset Sosyolojisi, Çev. (Şirin Tekeli), Varlık Yayınları, 4.Basım, İstanbul, 1995, s.83*

mi tarafından belirlenir.⁴⁴

Toplumsal ilkeler ve değerler, özdeşleştirme, içe-yansıtma veya içselleştirme yoluyla insan ruhunun bir parçası olurlar. Bunlar kişiyi, toplumun ondan beklediği seçimleri yapması için yönlendirici olur. Toplumun gerçekleşmesine izin verdiği insan özellikleri ve eğilimleri ile bastırılmış olan potansiyel arasında bir zıtlık ortaya çıkmaktadır. Açığa vurulan insan istekleri, özellikleri ve amaçları ile gizlenenler arasında bir ikilem doğmaktadır. İnsanın varoluşsal yabancılaşmasının sadece bir bölümü olan bu durum Toplumsal Yabancılaşmanın da nedenidir.⁴⁵

Fromm'a göre toplumsal yapı, sosyo-ekonomik yapı ve toplumda egemen olan fikir ve idealler arasında bir etkileşim mekanizması olup; kültürel ve nesnel koşullar dingin kaldığı sürece üstün bir dengeleyici işlevi vardır.ancak dış koşulların geleneksel toplum yapısına uymayacak şekilde değişmesi halinde; sözü edilen özyapının işlevi parçalayıcı bir öğeye dönüşür. Bu süreçte yaşanan toplumsal şaşkınlık, güvensizlik ve atomlaşma, toplumsal yabancılaşmanın ifadesi olan anomie kavramına karşılık gelir.⁴⁶

Yabancılaşma kavramının bireysel süreçte başlayıp toplumsal süreçte devam ettiğini görüyoruz. Yabancılaşma varolan bir gerçektir. Dolayısıyla birtakım ideolojilerin benimsenmesiyle de aşılması mümkün görünmemektedir. " insansal bir toplum düzeninin gerçekleşmesi halinde dahi; bireylerin biyolojik ve fizyolojik olarak birbirlerinden farklı olmaları nedeniyle, bireylerde ruhsal iç çatışmalara yol açan sosyo-kültürel koşullar varlığını yine devam ettirecektir. Bu koşullar da bireylerin yabancılaşması için uygun bir toplumsal ortam anlamına gelmektedir."⁴⁷

3.4. YABANCIlaşMANIN SİYASAL BOYUTU

Tarihsel olarak yabancılaşma kavramına baktığımızda, yabancılaşma kavramı dünya yazınında birkaç yüzyıldır yer almaktadır. Özellikle din- bilim yapıtlarında işlenen yabancılaşma laik felsefeye Hegel ile iktisat ve siyaset alanına Marx ile girmiştir. Bu düşünürlerin etkisiyle yabancılaşma, bir çok siyaset bilimci tarafından incelenmiş ve siyasal bilim yazınına girmiştir.Türkiye'ye baktığımızda yabancılaşma ve özellikle siyasal yabancılaşma ile ilgili çalışmalara çok az rastlanıldığı görülmektedir.

Yabancılaşma kavramının toplumun siyasal yaşamı üzerinde ne

⁴⁴ Walter WEISSKOPF, *Yabancılaşma ve İktisat, Çev. (Oya Köymen), Amaçlar Kitapları, İstanbul, 1996, s.27.*

⁴⁵ Walter WEISSKOPF, a.g.e., s.28.

⁴⁶ Hüseyin AKYILDIZ, a.g.e., s.174.

⁴⁷ Hüseyin AKYILDIZ, a.g.e., s.175." Wright MILLS, *İktidar Seçkinleri, Çev.(Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s.425.*

derece etkili olduğu açıktır. Siyasal yabancılaştırma kavramı bireyin kendisi ile, siyasal çevresi arasında meydana gelen kopma ya da uzaklaşma süreci olarak ele alınabilir. Bu nedenle buradaki kilit kavramın siyasetten uzaklaşma olduğunu ifade edebiliriz, siyasal yabancılaştırma kavramı daha çok siyasal katılma ile ilişkili olarak "siyasetten uzaklaşma, apolitizme olma" kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır.

Siyasal yabancılaştırma kavramının tarihsel sürecine baktığımızda bu kavram üzerinde duran düşünürlerden biri Wright Mills olmuştur. Mills, siyasal yabancılaştırma kavramını daha çok sosyolojik değişkenlerle açıklamaya çalışmıştır. Bunun için kitle toplumu- kamu toplumu ayrımından hareket etmiştir.

Mills'e göre kamu toplumunun özellikleri şu şekilde belirlenebilir:-⁴

- Toplum hayatında çok sayıda bireyler kanaat, görüş ve düşüncelerini ifade edebilmeli ve diğerlerinden de onların görüş, kanaat ve düşüncelerini öğrenebilmelidir.

- Toplumda kişilere, kendilerine yöneltilen bir görüş, düşünce ve kanaate karşı, kendi görüş ve kanaatlerini anında, etkin bir şekilde açıklayıp cevapta bulunma ve bunu kapalı kapılının ardında bir küçük gruba değil, tüm kamuya açık olarak gerçekleştirebilme hakkı verilmeli, toplumdaki kamuoyu açık tartışmalarla oluşturulmalıdır.

- Toplumun o anki otorite sistemine bile karşı düşse, bu kamuoyuna uygun etkin bir eylemde bulunabilme olanağı hazırlanmalıdır.

- Toplumdaki, yetkili kurum ve resmi makamlar, serbestçe oluşmasına saygı gösterdikleri kamu oyu ve kamu üzerinde örtülü yollardan nüfuz kurmaya kalkışmamalıdır.

Mills Kitle toplumunun özelliklerini ise şu şekilde belirlemiştir:⁴

- Başkalarının fikir, düşünce ve kanaatlerini dinleyenlerin çok; buna karşılık kendi fikir, düşünce ve kanaatlerini ifade edebilenlerin az olduğu, tamamen bir soyutlama ve toplama bireyler yığını durumuna indirgenen, kamu kitle haberleşme araçlarının etkilenip biçimlendirilen bireylerin çok olduğu bir toplumdur.

- Kitle haberleşmesinin örgütlenme biçimi bireylerin anında ve etkinlikle yanıtta bulunmalarına imkan vermemektedir.

- kamu oyununun oluşmasından sonra, kamu oyununun kendini realize etmesi için kamunun girişmesi gereken, bu eylem kanalları örgütleyen ve

⁴ Wright MILLS, İktidar Seçkinleri, Çev. (Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974, s.425.

⁴ Wright MILLS, a.g.e.,s.425.

kontrolü altında tutan resmi makamlarca ya da iktidar çevrelerince denetlenmektedir.

- İktidar kurumları karşısında kitleleşmiş kamunun bağımsızlığı kalmamıştır. İktidar kurumlarının ve resmi makamların görevlisi olan kişiler kitleler üzerinde açık ya da örtülü yollardan nüfuzda bulunmakta, kişilerin karşılıklı ve özgür tartışma yoluyla kamu oyu yaratabilme özgürlükleri daha oluşmadan önlenmek istendiği ve önlenildiği görülmektedir.

Görüldüğü gibi Mills, kitle toplumunda bireylerin karar alma sürecinden yoksun bırakılarak, siyasal sürecin işleyişinde etkisinin en aza indirilmeye çalışıldığını, dolayısıyla karar alma sürecine etkin şekilde katılamayan kamunun siyasal sürece yabancılaştırmaya başladığını ortaya koymaktadır.

Mills insanlar arasında birincil etkileşimin yok olduğundan yakınır. Bu da bireyleri umutsuzluğa iter. Anık orta sınıfların en geniş toplumsal tabakaları oluşturduğu bu tür toplumlarda, askeri, ekonomik ve siyasal seçkinlerden meydana gelen oligarşiler insanları "insanlara rağmen" yönlendirebilmektedirler. Günümüzün etkin iktidar kuruluşları, sırasıyla dev şirketler, erişilmesi güç devlet aygıtı ve yanına kolay kolay yaklaşamayan ordudur. Bir yandan bunların, bir yandan da ailesinin, küçük ve yakın topluluklarının baskıları altında kalan birey, kendini güvenceye kavuşturacak ve kendini güçlü hissetmesini sağlayacak ana kuruluşlardan yoksundur. Bu nedenle kitle toplumunda birey için gerçekten canlı ve anlam taşıyan bir siyasal mücadele olanağı kalmamıştır. Bugün bu nitelikte bir siyasal hayatın yerini, tepeden yönetim almış, altlarda ise bir siyaset boşluğu meydana gelmiştir.⁵⁷

Siyasal yabancılaştırma bireyin siyasal sistem ile olan ilişkilerinden ve siyasal sistemi değerlendiriş şekline göre ortaya çıkan bir durumdur. Ancak bu olayı kesin şekilde birbirinden ayırmak güçtür. Bireyin toplumu değerlendirmesini ve kültürel olguların siyasal sistemin değerlendirmesini etkileyecektir. Bu nedenle siyasal yabancılaştırma ile toplumsal yabancılaştırmayı birbirinden ayırmak zor görülmektedir.

Siyasal yabancılaştırma bireyin siyasal sisteme, siyasal kurumlara, siyasal aktörlere karşı olumsuz tavır takınması, memnuniyetsizliğini ifade etmesi, siyasete ilgisiz hale gelmesidir. "Yabancılaştırma sorunu bütün dünya demokrasilerinin ortak sorunu haline gelmiş ve bütün gelişmiş ülkelerde bir yabancılaştırma eğilimi başlamıştır"⁵⁸

⁵⁷ Bulas TOLAN, Çağdaş Toplumun Bunalımı, s.164

⁵⁸ Deniz BAYKAL, Siyasal Katılma: Bir Dönüşüm İncelemesi, A.Ü.S.B.F.Yayıncılık, Ankara, 1976, s. 102.

Günümüzde artık siyasal partiler birçok etkene bağlı olarak hem partilere hem de seçmenlere bıkkınlık vermekte, seçmenlerin ve partinin aktif eylemcilerinin partiye karşı tavır alışları pozitif bir özdeşleşmekten ziyade, uysal bir kayıtsızlığa veya sadece taktik icabı destek vermeye doğru yönelmekte, partilere duyulan güven zayıflayarak, yerini Kamusal Kayıtsızlık almaktadır. Bunun nedeni de Habermars'ın ifadesiyle depolitizasyon, yani toplumsal yaşama ilişkin değerlendirmeler dışında almaya başlanması, toplumsal varoluşa siyasal anlam atfetmenin arka plana atılarak, bireylerin siyaseti kendi dışında gelişen bir olgu gibi değerlendirmesi, onu sıradan bir taraftar gibi izlemesidir.³⁹

Günümüzde siyasal yaşamın temel unsuru demokrasinin vazgeçilmez şartı olan seçimlerin de kitlelerin gözünde bir anlam ifade etmediği belirtilmektedir. "Günümüzde, seçimlerde seçmenlerin oyunu onların konumu, dolayısıyla da çıkarları belirler ve genellikle oylarda büyük bir durgunluk vardır, bağlılık, gelenek ya da çıkar gereği bir partiye oy verilir, üstelik siyasal seçim değişiklikleri belirgin bir genel çıkar görüşüne dayanmaz. Siyasal yaşamı gözlemleyenlerin birçoğu, seçimlerin siyasal bir seçimden çok siyasal bir reddi dile getirmeye araç olduğunu söylerler. Seçim bir tercihin anlatımından çok bir cezadır."⁴⁰

Modernleşme olgusu da Goffman'ın işaret etmiş olduğu "uygar ilgisizliği" ortaya çıkarmıştır. Sergilenen ilgisizlik kayıtsızlık değildir. Daha çok, kibar yabancılaşma olarak adlandırılabilen şeyin dikkatlice yönlendirilen bir gösterimidir. Uygur ilgisizlik modern ortamlarda, yabancılarla karşılaşmalarda söz konusu olan görünür bağlılıkların en temel biçimidir.⁴¹

Modern toplumda bürokrasiden kaynaklanan hoşnutsuzlukların kapsamı da çok genişlemiştir. Bürokrasinin en güçlü yerleştiği alan politikadır ve bu hoşnutsuzluklar bu alanda da vardır, ideolojik ve kurumsal karakterlerinden bağımsız olmak üzere gelişmiş sanayi toplumlarında insanlar, ve hatta bunun daha da ötesinde bilgi toplumunda insanlar, giderek gözle görülebilir bir hal alacak şekilde politika ve sembollerine yabancılaşmışlardır. Geniş halk tabakaları için siyasal yaşam, anonim, anlaşılmaz ve yabancı olmuştur.⁴²

* 1970'lerin sonlarından beri, modern çağın oluşturduğu siyaset alanının tüm yapı taşları sarıldığından bazılarının tam bir erozyona uğradığından söz edilmektedir. Yönetilenlere de belli bir siyasal ilgi, duyarlılık ve katılım işlevi

³⁹ Tanju TOSUN, Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Sol'da Parçalanma, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s.35.

⁴⁰ Alain TOURAİNE, Demokrasi nedir?, Çev.(Ölcü Yurt), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.170.

⁴¹ Anthony GIDDENS, Modernliğin Sonuçları, Çev.(Enis Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 76.

⁴² Peter BERGER, -Brigette BERGER,- Hansfried KELLNER, a.g.e., s.202.

yükleyen bu gereklilik üzerine inşa edilmiş olan modern çağ siyaset alanı, kurum ve kuruluşları yönetilenlerin bu işlevi yerine getirmekten uzaklaşmalarından, giderek apolitikleşmelerinden söz edilmektedir.⁴³

Yabancılaşmanın siyasal boyutu da bireysel ve toplumsal boyutta olduğu gibi bireyin veya toplulukların siyasal alandan uzaklaştığını ifade etmektedir. Modern toplumun ürünü olan kitle toplumunda siyasete ilginin giderek azaldığı, bir apolitikleşmenin ortaya çıktığı ifade edilebilir.

SONUÇ

Yabancılaşma günümüz modern toplumunun en önemli sorunlarından biridir. Yabancılaşma bireysel ve boyutta olduğu gibi siyasal alanda da kendini gösteren bir hadisedir. Modernleşme ile birlikte teknolojik olanakların gelişmesi, otomasyon insanın yabancılaşmasında çok etkili olmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde birçok düşünür yabancılaşma kavramının üzerinde durmuştur. Fakat kavramın belirsizliği nedeniyle tam bir tanımını yapmak mümkün olmamıştır. Çünkü yabancılaşma birçok alanda görülen bir olgudur. Psikolojiden sosyolojiye ve siyaset bilimine ve sosyal psikolojiye değin birçok çalışma alanında yabancılaşma üzerinde durulmuştur.

Bir insanın neye yabancılaştığı, nasıl yabancılaştığını tam olarak belirlemek mümkün değildir. Çünkü yabancılaşma kavramı soyut bir kavramdır. Böyle olmakla birlikte etkisi birçok alanda görülmektedir. Eğer bir toplumda kültürel değerler erozyona uğramış, anomi ortaya çıkmışsa, bununla beraber yabancılaşmanın da ortaya çıktığı ifade edilebilir. Yabancılaşmış insanların sayısının çokluğu milli bütünlüğe zarar verici bir durumdur. Özellikle genç nesilde daha çok görülen yabancılaşma kimlik kaybına neden olabilmektedir.

Şunu da unutmamak gerekir ki, yabancılaşma olasılığı her türlü toplumsal örgütlenmenin ve kurumsallaşma sürecinin bir parçasıdır. Modernleşme, kentleşme ve sanayileşme gibi oluşumlar, bir toplumsal farklılaşmaya yol açarak yabancılaşmaya yol açabilirler. Yabancılaşmanın önüne geçilebilmesi bu noktada mümkün görülmemekle birlikte etkilerinin en aza indirilmesinin yolları aranabilir.

KAYNAKÇA

AKYILDIZ, Hüseyin, Bireysel ve Toplumsal Boyutlarıyla Yabancılaşma,

⁴³ Ömer LAÇIKER, Çağdaş Siyasetimizden Postmodern Post Kavrayana, Birikim Dergisi, Nisan 1999, s.8-9.

- Süleyman Demirel Ün. İkt. ve İdari Bilimler Fak. Dergisi, Yıl: 1998, sayı: 3.
- ALKAN, Türker-ERGİL, Doğu: Siyaset Psikolojisi, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980.
- BAYKAL, Deniz, Siyasal Katılma: Bir Davranış İncelemesi, A.Ü.S.B.F. Yayını, Ankara, 1976.
- BERGER, Peter-BERGER, Brigitte-KELLNER, Hansfried, "Modernleşme ve Bilinç" Çev. (Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul, 1995.
- BOSTANCI, Naci, Kültür ve Değişme, Ankara, 1995.
- DEMİRER/Temel- ÖZBUDUN, Sibel: Yabancılaşma, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.
- DOĞAN, İsmail, İletişim ve Yabancılaşma (Yazılı Kültürümüzde İlkler), İmaj Yayınları, Ankara, 1997.
- DUVERGER, Maurice, Siyaset Sosyolojisi, Çev.(Şirin Tekeli), Varlık Yayınları, 4.Baskım, İstanbul, 1995.
- ERGİL, Doğu, Yabancılaşma ve Siyasal Katılma, Olguç Yayınevi, Ankara, 1980.
- ERKAL, Mustafa, Sosyoloji (Toplumbilim), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.
- GIDDENS, Anthony, Modernliğin Sonuçları, Çev.(Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994.
- KURTKAN, Amiran, Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.
- LAÇİNER, Ömer, Çağdaş Siyasetimizden Postmodern Post Kavgasına, Birikim Dergisi, Nisan 1999.
- MILLS, Wright, İktidar Seçkinleri, Çev.(Ünsal Oskay), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
- TOLAN, Barlas, Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma, A.İ.T.Ü. Yayını, 2.Baskı, Ankara, 1981.
- TOLAN, Barlas, Toplumbilimlerine Giriş, 4.Baskı, Murat-Adım Yayıncılık, Ankara, 1996.
- TOSUN, Gülgün- TOSUN, Tanju, Türkiye'de Kentleşme siyasal yapılanma ilişkisi. Amme idaresi dergisi. Cilt: 28, sayı:4, Aralık 1995.
- TOSUN, Tanju, Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.
- TOURAİNE, Alain, Demokrasi nedir?, Çev.(Ölcay Vural), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, Değişme, Kültür, sosyal çözülme, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.
- ŞENYAPILI, Önder, Toplum ve İletişim, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981.
- WEISSKOPF, Walter, Yabancılaşma ve İktisat, Çev.(Oya Köymen), Anahtar Kitaplar, İstanbul, 1996.
- ZAHER, Renat, Sömürgecilik ve Yabancılaşma, Çev. (Bayram Doktor), İnsan Yayınları, İstanbul, 1999.

Azerbaycan Cumhuriyeti "Tefekkür" Üniversitesi. İktisad elmleri namizedi Hacızade Elşen Mahmud oğlu.

Yeni geosiyasi gerçeklik ve regional emekdaşlık perspektifleri

Giriş

Neft-gaz resursları son 150 ilde fabrik-industrial strukturu, elmi-tehnikai nailiyetleri, sosyal tereggini, teknoloji ingilabları gaynalandıran amil kimi hem de cemiyetin inkişafının mühüm hareketverici güvvesi olduğunu nümayiş etdirmesidir. Işık ve işletme cffektlerini aşarak maşın ve mehanizmlere heyat veren neftin, doğal gazın keyfiyyet galarının genişlenmesi yeni bir zamanı - karbohidrogen crasını formalaştırmıştır. Dünya iktisadiyyatının indiki merhelesinde sivilizasiyanı dayanağlığını, sosyal-iktisadi dirçelişi bu resursları tesevvür etmek çetin bir işdir. Çetinlik doğuran başka bir hal ise tebi resursların coğrafi yerleşmesindeki geyri-beraberliklerdir. Beke megam dolgun ve fasilesiz işlehlakda heyli mehdudiyetler yaradır. Feget negliyyatın, mehsuldar güvvelerin inkişafı, derinleşen integrasiya tebi ehtiyatları amilinin tesir dairesini zeyilledir. Diğer terefdən müasir merhelede büyük siyasi olay Sovetler İttifakının dağılması enerji resurslarının paylaşımında ferglı tezahür etdirmişdir. Bununla bağlı dünya birliyinde ayrıca temsil olunan ölkeler sırasına büyük iktisadi potensiyal ile seçilen 5 müstegül türk dilli dövletin paralel olarak Hazardaki nehenk neft-gaz ehtiyatlarının aşkarlanması erefesinde gatilmesi ise planetin energetik sistemini daha ciddi deyişli kliklere meruz goymuştur.

Yaranmış yeni geosiyasi veziyyet, türk dilli memleketlerde aşkarlanan tebi ehtiyatların garşılığ faydalılık esasında regional fonda birleştirilmesinin semereliyi, onun dünya energetik balansı ve differen-